

**Patrimoine
littéraire**

**Literair
erfgoed**

CATECHISMUS

van

CAMERYCK

Cercle Andries Steven Kring

Catechismus van Cameryck

Le livre indique que la publication a été commandée le 15 janvier 1615.
L'autorisation ecclésiastique d'imprimer date du 3 janvier 1620.
On peut considérer 1620 comme la date de la première édition.
Le livre transcrit a été imprimé par la veuve G. Cawe de Bruxelles, qui était active comme imprimeur dans la période 1733–1777.
A la page 17 du livre (transcription page 15) on peut lire : « *Depuis quand Jésus-Christ s'est-il fait homme ? Cela fait maintenant 1771 ans.* »
Il s'agit apparemment d'une réimpression de 1771.

Première édition : 1620
Réimpression : 1771
Numérisation : 2022
Transcription : Gilbert Allemeesch
Numéro 8 de la série "Patrimoine littéraire"

Catechismus van Cameryck

In het boek is te lezen dat de opdracht voor de publicatie gegeven werd op 15 januari 1615.
De kerkelijke goedkeuring tot de druk dateert van 3 januari 1620.
We kunnen 1620 beschouwen als de datum van de eerste editie.
Het getranscribeerde boek werd gedrukt door de Weduwe G. Cawe uit Brussel die als drukker actief was in de periode 1733–1777.
Op pagina 17 van het boek (transcriptie pag.15) is te lezen: "*'t Sedert wanneer is Jesus-Christus mensch geworden? Nu t'sedert 1771 jaeren.*"
Blijkbaar betreft het een herdruk uit 1771.

Eerste uitgave: 1620
Herdruk: 1771
Digitalisering: 2022
Transcriptie: Gilbert Allemeesch
Nummer 8 in de reeks 'Literair erfgoed'

Cercle Andries Steven Kring

CATECHISMUS

OFT KORT BEGRYP VAN DE

CHRISTELYCKE

LEERINGE,

Verdeylt in dry Deelen,

- I. Deel behelst de Fondamenten van het Christelyck Geloove.
- II. Deel behelst de verbintnisse van een goed Christen Mensch.
- III. Deel behelst eene breeder uyt-legginge van de dingen die aen een Christen noodigh zyn.

Gedruckt door Ordonnantie van Syne Doorluchtigheyd

DEN AERTS-BISSCHOP

VAN CAMERYCK.

Den welcken begeert dat hy voortaan door geheel syn Bischdom gebruyckt sal worden.

Nu uyt het Frans overgeset in de Nederduytsche Taele.

TOT BRUSSEL,

By de Weduwe G. CAWE, ende Soon G. PAUWELS

Boeckdrucker ende Boeckverkooper

op de Kole-Merckt.

FRANCISCUS VANDEN BRUGH,

Door de Gratie Godts ende van den H. Apostolycken Stoel, Aerts-Bisschop ende Hertogh van Cameryck, Prince van het H. Ryck, Grave van Cambresis, etc.

SALIGHEYDT aen alle de gene die dit lesen sullen. De onder-
vindinge heeft ons claerlyck doen sien het menighvuldigh
quaet, dat naer haer sleypt de onwetentheyte van de Chris-
telycke Leeringe, ende hoe veel dat helpt de goede onder-
wysinge van de Jonckheydt om dit quaet te beletten.
Daerom eene van de grootste zorgen van onse Herderlycke
plicht is te besorgen de alder-kleynste, de welcke JESUS-
CHRISTUS aen ons in den Persoon van den H. Petrus heeft
bevolen door dese woorden: *Voert myne Lammeren*. Om
hier aen te voldoen soo vinden wy desen Cleynten Catechis-
mus seer bequaem om claerlyck, in 't kort, ende genoech-
saem te leeren, al het gene aen een Christen mensch
noodigh is tot syne saligheydt behalven dat hy oock met de
oeffeninge van syne leeringe beweeght ende voorstelt de
grootste ende krachtigste middelen om de Deught ende
vreese Godts te bekomen. Hierom begeeren wy dat hy
voortaen geleert sal worden door geheel ons Bisdom.
Gegeven tot Cameryck in ons Aerts-Bisschoppelyck Paleys,
den 1. Januarij 1615.

Door Ordonnantie van Syne Doorluchtigste
Hooghweerdigheydt.

LOUYE FOULON, Secret.

Gebeden voor den CATECHISMUS.

O Heere die ons geschaepen hebt om te aerbeyden, geeft ons altydt de gratie van uwen H. Geest, ende helpt ons, vervoorderende onse wercken, op dat al, dat wy sullen doen ende onder-nemen door u begonst zynde, ende worde vervoordert naer uwen Heyligen Wille, ende ge-eyndight ende volbracht tot uwer Eere ende Glorie. In Naem des Vaders, ende des Soons ende des H. Geest. Amen.

Christelycke Leering.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest, Amen.

Het Gebedt des Heeren.

- Pater Noster qui es in Coelis, sanctificetur Nomen tuum.
2. Adveniat regnum tuum.
3. Fiat voluntas tua sicut in Coelo & in Terra.
4. Panem nostrum quo tidianum da nobis hodie.
5. Et dimmitte nobis dibita Nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.
6. Et ne nos inducas in tentationem.
7. Sed libera nos a malo ; Amen

Het selve in 't Nederduyts.

1. Onsen Vader die in de Hemelen zyt, geheylight zy uwen Naem.
2. Ons toe-kome uwen Rycke.
3. Uwen Wille moet geschieden, op der Aerde als in de Hemel.
4. Geeft ons heden ons dagelyckx Broodt.
5. Ende vergeeft onse schulden, gelyck wy vergeven onse schuldenaeren.
6. Ende laet ons niet vallen in bekoringe.
7. Maer verlost ons van den quaden. Amen.

De Engelsche Groetenisse

1. Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum
2. Benedicta tu in mulieribus & benedictus Fructus ventris tui JESUS.
3. Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis Pecatoribus nunc & in hora mortis nostrae. Amen.

De selve in't Nederduyts.

1. Weest gegroet MARIA, vol van gratie, den Heere is met U.
2. Gebenedydt zyt gy boven alle Vrouwen, ende gebenedyt is de Vrucht uws Lichaems JESUS.
3. Heylige MARIA Moeder Godts, bidt voor ons arme Sondaers, nu ende in de ure van onser doot.
Amen.

Het Symbolum der APOSTELEN. Verdeylt in XII. Artieckelen.

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem Coeli & Terae.
2. Et in JESUM-CHRISTUM Filium ejus unicum Dominum nostrum.
3. Qui conceptus est de Spiritu Sancto natus ex MARIA Virgine.
4. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuis & sepultus.
5. Descendit ad inferos, tertia die Resurrexit a mortuis.
6. Ascendit ad Coelos, sedet ad dextram Dei Patris omnipotentis.
7. Inde venturus est judicare vivos et mortuos.
8. Credo in spiritum Sanctum.
9. Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem.
10. Remissionem Peccatorum.
11. Carnis resurrectionem.
12. Et vitam aeternam. Amen.

Het selve in't Nederduyts.

1. Ick geloove in Godt den Vader Almachtigh Schepper van Hemel ende Aerde.
2. Ende in JESUM-CHRISTUM synen eenigen Sone onsen Heere.
3. Die ontvangen is van den H. Geest, geboren uyt de suyvere Maghet MARIA.
4. Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, hy is gecruyst, gestorven ende begraven.
5. Hy is neder gedaelt ter Hellen, ten derden dage is hy verresen vander doot.
6. Hy is op-geklommen ten Hemel, sit ter rechter-handt Godts syns Vaders Almachtigh.
7. Van daer sal hy weder komen oordeelen de levende ende de doode.
8. Ick geloove in den H. Geest.
9. Eene H. Catholycke, Kercke, gemeynschap der Heyligen.
10. Vergiffenisse der Sonden.
11. Verrysenisse des Vleesch.
12. Ende het eeuwig leven. Amen.

De thien Geboden Godts.

1. Boven al bemint eenen Godt.
2. Ydelyck en sweirt noch en spot.
3. Viert de Heylige-Dagen al-te-gaeder.
4. Eert Vader ende Moeder.
5. Met wille oft met wercken en slaet niemant doodt.
6. En doet geen onkuysheyt.
7. En steelt niet al zyt gy bloot.
8. En geeft geen getuygenisse der valsheyt.
9. En begeert nimants bedde-genoot.
10. Noch jemants goet 't zy kleyn oft groot.

De Vyf Geboden der H. Kercke.

1. De Geboden Heyligh-Dagen sult gy vieren.
2. Ende dan oock Misse hooren met goede manieren.
3. Geen Geboden Vasten-dagen zult gy breken.
4. Gy sult uwen Priester ten minsten eens s'jaers uwe Biechte spreken.
5. Ende nutten ontrent Paesschen het Lichaem ons Heeren.
Dit gebiedt de H. Kercke vol eeren.

De seve Heylige Sacramenten in-gesteld van onsen Heere JESUS-CHRISTUS.

1. Het Doopsel
2. Het Vormsel
3. Het H. Sacrament des Autaers
4. De Bichte
5. Het H. Olyssel
6. Het Priesterschap
7. Het Houwelyck.

In't beginsel van de Misse moet men seggen :

Confiteor Deo omnipotenti, beatae MARIAE semper virgini, beato Michaëli Archangelo, beato Joanni Baptistae, sanctis Apostolis Petro & Paulo, omnibus Sanctis, & tibi Pater quia peccavi nimis cogitatione, verbo & opere mea culpa, mea culpa mea maxima culpa: Ideo precor beatam MARIAM semper Virginem, beatam Michaëlem Archangelum, beatum Joanem Baptistam, Sanctos Apostolos Petrum et Paulum, omnes Sanctos & te Pater, orare pro me ad Dominum Deum nostrum.

De selve Beleydenisse in't Nederduyts.

Ick belyde aen Godt Almachtigh, de Heylige MARIA altydt Maghet, S. Michaël Aerts-Engel, S. Jan-Baptist, de H. Apostelen Peeter ende Pauwel, alle Heyligen, ende u Vader dat ick seer gezondicht hebbe met gedachten, woorden ende wercken: t'is myne schult, myne schult, myne alder-grootste schult. Daerom bidde ick de H. Maria alteyt Maghet, S. Michaël Aerts-Engel, S. Jan-Baptist, de H. Apostelen Peeter en de Pauwel, alle Heyligen, ende u Vader den Heere onsen Godt voor my te willen bidden.

De Absolutie.

Misereatur nostri omnipotens Deus & dimissis peccatis nostris, perducatur nos ad vitam aeternam. Amen.

In't Nederduyts.

Almachtigen Godt ontfermt u onser, ende vergeven hebbende onse sonden, leyt ons tot het eeuwich leven. Amen.

Tot de Op-heffinge van de H. Hostie.

Ave salus mundi, Verbum Patris, Hostia sacra, verus Deus & verus Homo.

In't Nederduyts.

Weest gegroet ô saligheyt des Weireldts, wordt des Vaders Heylige Hostie, waerachtigh Godt ende Waerachtigh Mensch.

Tot de Op-heffinge van den Kelck.

Het Lichaem ende Bloedt van onsen Heere JESUS-CHRISTUS bewaere myne Ziele tot het eeuwich leven. Amen.

Voor het slapen.

Dominus pars haereditaris meae & Calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Amen.

In't Nederduyts.

Den Heere is het deel van myn erve, ende van mynen Kelck, gy zyt den geenen die myn erf-deel sult weder-geven.

Benedicite. (Dominus) Nos & ea quae sumus sumpturi benedicat dextra CHRISTI. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, Amen. Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson. *Pater noster, Ave Maria.*

In't Nederduyts.

Gebenedydt. *Antw.* (den Heere) de rechtheandt van CHRISTUS wilt ons gebenedyden ende dat wy nutten sullen. In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest Amen. Heere ontferm u onser, Christi ontfermt u onser, Heere ontfermt u onser. Onsen Vader, Wees gegroet, etc.

Danck-segginge naer de Tafel.

De tali convivio benedicamus Domino.

Re. Deo gratias.

Agimus tibi gratias Domine JESU-CHRISTI pro universis beneficiis tuis, qui vivis & regnas Deus. Per omnia saecula saeculorum. Amen.

Et beata vicera MARIA Virginis quae portaverant aeterni Patris Fillum. Pater, Ave...

Deus det nobis suam pacem, & post mortem vitam aeternam. Amen.

Et animae omnium fidelium Defunctorum per misericordiam Dei requiescat in pace.

In't Nederduyts

Laet ons den Heere loven voor dese maelyt.

Antw. Godt zy gedanckt, wy bedancken, u Heere JESU CHRISTI voor alle weldaden, die leeft ende regneert Godt door alle eeuwen der eeuwen. Amen.

Ende gebenedydt zy het Lichaem van de H. Maghet MARIA, het welck den Sone van den eeuwigen Vader heeft gedragen, *Onsen Vader, Weest gegroet.*

Godt geve ons synen Vrede ende naer onse doot het eeuwigh leven.

Ende dat de Ziele van alle Geloovige Overledenen, door de bermhertighyt Godts in vrede rusten.

Amen.

Dagelyckx Gebedt, ende voor in de ure des Doodt.

In manus tuas Domine commendo Spiritum meum, redemisti me Domine Deus veritatis.

In't Nederduyts.

Heere in uwe handen bevele ick mynen geest, gy hebt my verlost, Heere Godt der waarhey.

Gebedt tot de H. Maghet MARIA.

Salve Regina Mater misericordiae, vita dulcedo & spes nostra salve. Ad te clamamus exules Filli Evae. Ad te suspiramus gementes & flentes in hac lacrimarum valle. Eja ergo Advocata nostra illos tuos misericordes oculos ad nos converte, et JESUM benedictum Fructum ventris tui nobis post hoc exilum ostende. O Clemens, ô pia ô dulcis Virgo MARIA.

In't Nederduyts.

Weest gegroet Koninginne, Moeder der bermhertigheydt, ons levens soetigheydt ende hope weest gegroet. Tot U roepen wy uyt-gebanne kinderen van Eva. Naer u verlangen wy suchtende ende weenende in dit dal der traenen. Wel aen dan onse Advocateresse, keert tot ons uwe bermhertige Oogen, en naer dit ballingschap thoont ons JESUM de gebenedyde Vrucht uws Lichaems. O sachtmoedige, ô goet hertige, ô soete Maghet MARIA.

Tot den Engel Bewarder.

Angeli Dei custos es mei, me tibi commissum pietate superna illumina, custodi, rege & gubernas. Amen.

In't Nederduyts.

Engel Godts die my Godt tot bewaerder heeft gegeven, bewaert, verlicht, ende bestiert my. Amen.

Gebedt naer den Catechismus.

Vader der bermhertigheydt, Godt van alle vertroostinge, doet uwe almogende gratie dat de Leeringe die ons heden is geleert geweest, soo levendigh in onse herte geplant worde, dat sy overvloedigheydt Vruchten voortsbrenghet tot uwe eere ende glorie: soo dat onse Ziele verlicht zynde van uwen H. Geest die gebruycken als een Lanterne om onse onwetentheden ende quaede genegentheden te verlichten, op dat wy met eene goede Conscientie mogen houden den tydelycken vreden, om den eeuwigen te bekomen.

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

EERSTE DEEL.

De eerste Fondamenten van het Christelyck Geloove.

I. VAN HET EYNDE VAN DEN MENSCH.

Waerom zyt gy in de Wereldt?

Om Godt te beminnen, hem te dienen, ende alsoo in den Hemel te komen.

Wie heeft u in de Wereld gestelt ?

Godt, ende mynen Vader ende Moeder.

Is Godt dan uwen Vader?

Jae, met meerder reden als myne Ouders.

Wie hebt gy voor Moeder naer Godt?

De Heylige Catholycke, Apostolycke, ende Roomsche Kercke.

Hebt gy Broeders van de selve Moeder?

Jae, in groote getal.

Wie zyn die?

Alle Christenen.

Hoe kent gy die?

Door't Teecken des H. Cruys.

II. VAN HET TEECKEN DES H. CRUYS.

Maeckt het Teecken des H. Cruys ?

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Waerom maeckt gy het Teecken des H. Cruys?

Om te thoonen dat ick een Christen mensch ben.

En hebt gy geen ander reden om dat te maecken?

Jae, om den Duyvel van my te verjaegen.

Vreest den duyvel het Teecken des H. Cruys?

Jae, om dat hy door het Cruys verslagen en overwonnen is geweest.

Wanneer moet men het Teecken des H. Cruys maeken?

In het begin van onse werken, in het eynden, ende in alle onsen noodt.

III. VAN HET GELOOVE.

Wat is Godt?

't Is eenen Geest, die Schepper, Heere, ende Regerder van alles is.

Hoe veel Goden zynder?

Eenen alleen.

Hoe veel Persoonen zynder?

Dry.

Welcken is den Eersten?

Godt den Vader.

Den tweeden?

Godt den Sone.

Den derden?

Godt den H. Geest.

Welcke van de dry Persoonen heeft Hemel en Aerde geschapen?

Alle dry te samen.

Wanneer wort Godt den Vader meer Schepper genoemt als Godt den Sone ende als Godt den H. Geest?

Om dat den Vader den eersten Persoon is.

Welcken is den grootsten, den machtighsten, ende den wysten, ofte den besten van de dry?

Ze zyn even groot, even machtig, even wys, ende even goet.

Is Godt den Vader niet ouder als Godt dan Sone ofte Godt den H. Geest?

Neen, want den eenen kan voor den anderen niet geweest hebben.

Waarom niet ?

Om dat het maer eenen Godt en is, al hoe wel dry verscheyde Persoonen, hebbende maer een ende het selve Goddelyck wesen ende nature.

Geeft my eenige gelyckenisse van eenen Godt in dry Persoonen ?

Gelyck als wy maer eene Ziele en hebben, zynde nochtans in de selve dry krachten, de memorie, het verstant ende den wille.

IV.

Heeft Godt altydt geweest ?

Jae, van alle eeuwigheydt, ende hy sal altydt zyn sonder eenigh eynde.

Is hy Almachtigh ?

Jae.

Ziet hy alles?

Jae.

Weet hy alles?

Jae, alle onse gepeysen, woorden ende wercken, en alle de gepasseerde, ende toekomende dingen gelyck de tegenwoordige.

Waer is Godt dan ?

In de Hemel, op de Aerde en op alle plaetsen.

Op wat maniere is hy over al?

Door syn tegenwoordigheyt, macht ende wesen.

Is hy oock in de Helle?

Jae, hy straft daer de Verdoemde.

Is hy oock in u huys?

Ja, ende op het Velt, ende hier, en over al.

Thoont hem dan?

Hy en kan in dit leven niet gesien worden.

Waerom niet ?

Omdat hy eenen Geest is, onsienbaer door lichaemelycke oogen.

Wanneer is't dat hy gesien sal worden?

In het ander leven, door de Geluck-salige Geesten.

V.

Welck van de dry Persoonen is in de wereldt gekomen, mensch wordende gelyck wy?

Godt den Soon.

Hoe noemt gy Godt den Sone mensch geworden zynde?

JESUS-CHRISTUS.

Wie verstaet gy door JESUS-CHRISTUS?

Onsen Salighmaecker die waerachtigh Godt is, ende waerachtigh mensch.

Godt den Vader ende Godt den H. Geest, syn sy oock niet mensch geworden?

Neen: maer zyn alleenelyck Godt.

Hebben sy geen lichaem?

Neen.

Waerom schildert men dan Godt den Vader gelyck eenen ouden Man?

Omdat hy hem ander-mael soo verthoont heeft, ende Vader is van Godt den Sone.

Heeft dan JESUS-CHRISTUS eenen Vader?

Jae, naer de Goddelycke Nature, ende dat van inder eeuwigheyt.

Heeft hy oock een Moeder van inder eeuwigheyt?

Neen: maer alleenelyck, t'sedert dat hy mensch geworden is.

Ende waerom schildert men Godt den H. Geest, gelyck een Duyve?

Om dat hy hem soo verthoont heeft over onsen Salighmaecker, ende om te beteecken synen soetheyt ende goedtheydt.

Heeft Godt den Sone een Lichaem?

Jae: ende oock eene Ziele gelyck wy, volgens synen menscheyt.

Waerom heeft den Sone meer een Lichaem als Godt den Vader, ende Godt den H. Geest?

Om dat Godt den Sone alleen mensch is geworden, ende niet Godt den Vader, noch Godt den H. Geest.

VI.

Wie is de Moeder van Godt onsen Salighmaecker: JESUS-CHRISTUS ?

De gebenedyde Maghet MARIA.

Wie is synen Vader?

Hy en heeft geen Vader volgens de menschelycke natuere, gelyck hy eer dat hy mensch was, geene Moeder en heeft gehad volgens de Goddelycke natuere.

Hoe is hy sonder Vader geboren?

Hy is ontfangen door de miraculeuse kracht van den H. Geest ende geboren uyt syn Moeder die maghet is gebleven.

En was dan JOSEPH synen Vader niet?

Neen, maer het was synen Voester Vader.

't Sedert wanneer is Jesus-Christus mensch geworden?

Nu t'sedert 1771 jaeren.

En van tevooren wat was hy?

Hy heeft altydt Godt geweest gelyck de andere twee Persoonen.

VII.

Waerom is Jesus-Christus in de wereltd gekomen?

Om ons wederom te koopen.

Waeren wy verkocht?

Jae.

Wie hadde ons verkocht?

Adam, door de sonde.

Voor hoe veel?

Voor eenen Appel.

Was den Appel quaet?

Neen: hy niet meer als het Vleesch in den Vasten, oft op Goeden-Vrydagh.

Waaerom dan heeft hy soo veel quaet veroorsaect?

Om dat Godt verboden hadde van dien t'eten.

Wat is't dat JESUS-CHRISTUS gedaen heeft om ons wederom te koopen?

Hy heeft geleden, ende de doot onderstaen op den Boom des Cruys.

Kost Godt wel lyden?

Jae mensch geworden zynde, naer Ziel ende Lichaem gelyck wy.

Ende de Goddelycke Natueren, en heeft sy niet geleden?

Geensints.

Wat is met syn Ziele geschiedt als hy gestorven is?

Sy is neder-gedaelt ter Hellen, niet by de verdoemde, maer in het voor-geborcht.

Waerom: ende waer is dat?

Het is daer de Zielen der H. Vaders waeren, om die te verlossen.

Waer is sy van daer gegaen?

Ten derden dage is sy wedergekeert tot haer Lichaem dat begraven was, om glorieuselyck te verey-sen.

Ende den veertighsten dagh daer naer?

Hy is ten Hemel geklommen met hem lydende de Zielen van de Heylige Vaders.

VIII.

En is JESUS-CHRISTUS niet over al?

Jae wel als Godt maer niet als mensch.

En voor soo veel als Mensch dan, waer is hy nu?

In den Hemel aen de rechte zyde van Godt synen Vader.

En is hy oock nergens op de Aerde?

Jae, in het H. Sacrament des Autaers, ende in de Misse.

Wanneer?

Naer de Consecratie in de H. Hostie ende in den Kelck.

IX.

De Heylige Maghet MARIA waer is sy?

In den Hemel.

En is sy oock niet op de aerde ende op alle plaetsen?

Geensints: want sy en is Godt niet, ende het gene dat wy sien, en is maer haer Beeldt, ende gelyckenisse.

Moet-men haer eeren?

Jae, als de Moeder Godts en de Koninginne der Hemelen.

Behaeght het aen Godt dat men haer eert?

Jae het behaeght hem seer.

Hoe eert men haer?

Seggende: Weest gegroet MARIA, lesende haer Roosen-hoeyken, eerbiedinge thoonende aen haer Beelden, oft als-men haeren Heyligen Naem hoort noemen, ende naervolgende haere deughden.

Wat loon sullen wy ontfangen die haer eeren?

Sy sal voor hun bidden, en sal hun bystaen besonderlyck in de ure des doodts.

X.

Moeten wy sterven?

Jae, altemael: t'is een seker saecke.

Onse Zielen sterven die oock?

Neen, te geender tydt.

Waer gaen sy dan?

Sy gaen in den Hemel, oft in de Helle, oft in 't Vagevier.

Welcke Zielen gaen in den Hemel?

Die uyt dese werelddt scheyden in Godts gratie niet meer te voldoen hebbende.

Welcke Zielen gaen in de Helle?

Die uyt dese werelddt scheyden in den staet van doodt-sonde.

Welcke Zielen gaen in 't Vagevier?

Die uyt dese werelddt scheyden in Godts gratie noch niet geheel voldaan hebbende voor hunne sonden.

XI.

Konnen alle menschen voldoen voor hunne sonden?

Neen: maer alleenelyck die de welcke zyn in de H. Catholycke Kercke, hebbende de gratie Godts.

Sullen sy alle Saligh worden die zyn in de H. Catholycke Kercke?

Neen voorwaar.

Wie sullen dan Saligh worden?

Die de welcke sullen wel geleeft hebben.

En als-men qualyck geleeft heeft, is daer dan geen vergiffenisse?

Jae: in de H. Kercke is vergiffenisse der sonden te verkrygen.

Door wat middel?

Door de Goddelycke autoriteyt ende door de verdiensten van het Lyden JESU-CHRISTI.

Op wat maniere verkryght men vergiffenisse der sonden?

Men moet te Bichten gaen.

Waer 't saeken dat ick te Bichten gaende geen begeerte en hadde van my te beteren?

Het en soude u niet baten, en het soude erger zyn als vooren.

Waer 't saecken dat ick de cleyne sonde bichtende, de groote achterlaetende?

Het waer oock erger als van te voren, ende het soude een nieuwe Doodt-sonde zyn.

Wie soude dat weten?

Godt die weet het wel, ende hy sal het ons kenbaer maecken in de dagh des Oordeels.

XII.

Wie sal ons komen oordeelen?

JESUS-CHRISTUS.

Waer over sal hy ons Oordelen?

Over alle onse gepeysen, woorden ende wercken.

Wat sullen wy dan doen?

Wy sullen allen verrysen, goede ende quaede.

Wat is dat te seggen?

Onse Zielen sullen komen wederhaelen hunne Lichaemen die op de aerde sullen wesen.

Hoedanigh sullen die dan wesen?

Die Lichaemen van de salige sullen geheel glorieus zyn, maer die van de verdoemde leelyck, affry-selyck ende ellendigh.

Waerom sullen wy verreysen?

Om naer de ziel ende lichaem geloont te worden van dit leven, sonder oyt meer te sterven.

Ende waer sullen wy dan blyven?

De geluck-salige in den Hemel, ende de verdoemde in de Helle sonder eynde.

EYNDE VAN HET EERSTE DEEL.

*

Oeffeninge van Berouw.

O Mynen Salighmaecker ende verlosser JESUS! die my soo bemint hebt dat gy voor my aen het Cruys hebt willen sterven, t'is my leet uyt geheel myn herte dat ick U opperste goetheyt vergramt hebbe die ick boven al beminne, ende om u eygen liefde. O goeden Godt! vergeeft my alle myne sonden, ick versaecke die, ick wil die bichten aen den Priester, ick begeere voor die te voldoen, ick maecke een vast voornemen van my te beteren, onderhoudende voortaan beter alle uwe Geboden, door de hulpe van uwe gratie, de welcke ick versoecke door u heyligh Lyden, en door de voorspraecke van de glorieuse Maghet MARIA uwe Moeder, ende van alle uwe Heyligen. Amen.

*

TWEEDE DEEL.

De verbintnisse van een goet Christen Mensch.

I.

Welck is de beste Oeffeninge van een Christen mensch?

Godt te dienen.

Waerom dat?

Om dat wy door desen middel het eeuwich leven sullen bekomen.

Wat moet men doen om Godt wel te dienen!

In 't gemeyn men moet gelooven, hopen, ende Godt boven al beminnen, ende synen Even-mensch gelyck syn selven, onderhoudende de Geboden van Godt en van syne H. Kercke.

En in 't besonder wat moet-men doen?

Men moet sikh aen Godt bevelen s'morgens s'avondts, en somwylen gedurende den dagh, dagelycks Misse hooren is het mogelyck, het Roosen-hoeyken lesen; Godt bidden voor ende naer het Eten, dickmaels te Bichten ende te Communie gaen.

II.

Wat seght gy snachts als gy wacker wort?

JESUS, MARIA.

Welcke is het beste en het kortste Gebedt?

Het teecken des H. Cruys: In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen

Waerom dat?

Om dat het my doet gedencken de Alder-heylichste Dryvuldigheydt, ende het lyden ende Doodt van onsen Salighmaker aen het Cruys.

Tot wat ander eynde maectt gy het noch?

Om de hulpe ende gratie Godts te aenroepen en om alle myne werken tot synder Eere op te dragen.

Hoe bidt gy s'morgens?

In den naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Ick bedancke u mynen Godt, voor alle weldaden van u ontfangen, ende besonderlyck om dat gy my desen nacht van alle quaedt bewaert hebt.

Ick offere u myn ziel ende myn lichaem tot uwen dienst, en al dat ick doen sal tot u meerder Eere ende Glorie.

Ick neme voor my beter te leven als ick gedaen hebbe, ende liever duysent-mael te sterven als u doodelyck te vergrammen.

O mynen Godt geeft my de gratie van dit myn voornemen te volbrengen.

H. MARIA Moeder Gods bidt voor my.

Mynen Patroon Heyligen N. N. bidt voor my.

Alle Heyligen, bidt voor my.

Onsen Vader, Wees gegroet, Ick geloove, etc.

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen

III.

Wat seght gy voor het werck?

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Ter eeren Godts, ende tot mynder Zielesaligheyt doen ick dit werck, Weest gegroet, etc.

Wat seght gy als gy hoort de Ure slaen?

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Ter eeren Godts ende tot Saligheyt mynder ziele zy dese ure besteedt, Weest gegroet, etc.

Wat seght gy het werck verlatende ?

In den naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Ter eeren Godts, ende tot Saligheyt mynder Ziele zy dit werck gedaen, Weest gegroet etc.

Wat doet gy als men de Gratie klipt?

Ick segge dry-mael Weest gegroet, etc.

Hoe bit gy voor het Eten?

Ick lese de Benedictie (siet hier vooren page 9) ende daer naer den Pater Noster, en Ave MARIA.

En naer het Eten wat seght gy?

Ick lese de Gratie, en daer naer den Pater Noster en Ave MARIA.

Wanneer hoort gy Misse?

Alle Sondagen ende Heyligh-dagen sonder faelen, en op andere dagen als ick den tydt hebbe.

IV.

Hoe hoort gy Misse?

In het beginsel segge ick met den Dienaer den Confiteor en misereatur (siet page 7. en 8.)

Daer naer wat doet gy oft wat seght gy?

Ick blyve knielen, ende ick lese myn Roosen-hoeyken.

Hoe leest gy u Roosen-hoeyken?

Ick kusse het Cruys, seggende: in den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.
Dan lese ick op het Cruys het Geloof, op de groote Bollekens den Onsen Vader, en-op de kleyne, den Weest gegroet.

Waer op peyst gy lesende u Rosen-hoeyken?

Op eenige Mysterien van het Leven van onsen Salighmaecker, oft van Onse-Lieve-Vrouwe, oft wel op eenigh Beeldt dat ick voor my sien op den Autaer, op de Mueren, op de Gelaesen, oft in mynen Boeck, oft dat ick in myne handen hebbe.

Wat doet gy geduerende het Evangelie?

Ick staen recht tot het eynde toe, maeckende in het beginsel, en op het eynde het teecken des H. Cruys, met mynen duym op myn voorhoofd, mondt ende borste.

Wat doet gy geduerende de Op-heffinge van de H. Hostie ende Kelck?

Ick houde my op myne knien met de handen te samen, dickmaels seggende: weest gegroet Saligheydt des wereldds, woordt des Vaders H. Hostie etc.

En als den Priester Communiqueert?

Ick Communicere oock met den wensch ende affectie, seggende: het lichaem ons Heere JESU-CHRISTI beware myne ziele tot het eeuwich leven. Amen.

V.

Hoe bidt gy s'avondts?

In den naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

Ick bedancke u mynen Godt, voor alle de weldaden van u ontfangen, en besonderlyck dat gy my desen dagh bewaert hebt van alle quaet.

Ick offere u myn ziele ende myn lichaem tot uwen dienst, en al dat ick doen sal tot uwe meerder eere en glorie.

Doet my sien, ô mynen Godt! waer in, wanneer, en hoe seer dat ick u vergramt hebbe, en geeft my de gratie van my te beteren.

Ick overpeyse hier hoe dat ick den dagh overgebracht hebbe.

Ick neme voor my beter te leven als ick gedaen hebbe, ende liever duysent-mael te sterven als u doodelyck te vergrammen.

Mynen Godt, geeft my de gratie van dit myn voor-nemen te volbrengen.

H. Moeder Godts, bidt voor my.

Mynen Enghel-bewaerder, bidt voor my.

Mynen Patroon Heyligen N N , bidt voor my.

Onsen Vader, Weest gegroet. Ick Geloove.

In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

VI.

Welcke is de maniere van wel te Bichten?

1. Men moet indachtigh worden de sonden de welcke men gedaen heeft 't sedert de leste Bichte en die in orden stelle gelyck men die wilt Bichten.
2. Men moet seggen met het herte ende affectie mynen Godt ick ben droef dat ick u vergramt hebbe, en ick neme voor my voortaan beter te leven.
3. Men moet sigh stellen aen de zyde van den Priester ende seggen: In den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.
Geeft my de Benedictie mynen Vader.
Ick bichte my aen Godt almachtigh, aen de glorieuse Maghet MARIA, aen alle Heyligen des Hemels, ende aen u mynen Vader van alle sonden die ick gedaen hebbe t'sedert myne leste Bichte.
Hier moet men syne sonden seggen:
Van alle dese sonden, ende andere van welcke ick geene gedenckenisse en hebbe, vrage ick aen Godt vergiffenisse, aen u mynen Vader, Penitentie en Absolutie.
4. Men moet toe hooren naer het gene dat den Bicht-Vader seght, en de Penitentie volbrengen soo haest naer de Bichte als het mogelyck sal zyn.

VII.

Welck is de maniere van wel tot de H. Communie te gaen?

Eerst en voor al, men moet een goede Bicht spreken, men moet nuchter wesen, godtvruchtelyck Misse hooren, ende de H. Tafel genaecken met geloof, seeghbaerheyt, oodmoedigheyt ende eerbiedinge.
Geduerende de Communie, men moet syn hoofd recht houden, de oogen neder-geslagen, ende de handen te saemen gevoeght onder het Communie-kleedt, ende men moet de H. Hostie ontfangen op syne Tonge, die een weynigh uyt stekende op de onderste Lippe.
Naer de Communie, men moet Godt bedancken ende eenigen tydt bidden, ende sich stillyck ende manierlyck draegen geheel den dagh, wachten van alle ydelheyt, ende boven al van Godt te vergrammen.

VIII.

Wat ontfangen wy gaende tot de H. Communie?

Ick geloove vastelyck, dat wy ontfangen het waerachtig lichaem van onsen saligmaker Jesus-Christus.

Is het dan alleenelyck niet syne gelyckenisse en afbeldinge.

Geensints: want Jesus-Christus heeft geseyt: dit is myn Lichaem, maer niet: dit is af-beldinge van myn Lichaem.

En ontfangen wy oock niet, syn Bloedt, syn Ziele, ende syne Godtheyt al-te-samen?

Wy doen: want syn lichaem en is niet doot noch gescheyden van de Godtheyt, ende alsoo ontfangen wy JESUS-CHRISTUS geheel, waerachtigh Godt, ende waerachtigh Mensche.

Hoe kan dat geschieden?

Door de almogentheydt Godts, aen wie niet onmogelyck oft moeyelyck en is.

Wat is 't dat-men ons geeft naer de Communie?

Ten is niet als Wyn.

En is't dan het Bloet niet van JESUS-CHRISTUS?

Geensins, want dien Wyn en is niet geconsacreert.

Waerom wort hy ons dan gegeven?

Om de H. Hostie gemackelycker te nutten, ende op dat daer niet in den mont en blyve.

EYNDE VAN HET II. DEEL

*

Oeffeninge van Liefde en van Berouw.

O Heere Godt! ick beminne U boven al ende om uwe eygen liefde: ende daer-en-tusschen ach! ick hebbe u soo grootelyckx ende soo menig-mael vergramt. O mynen Godt! om uwe liefde alleen is het my leet, ende ick versaecke alle sonden. Geeft my de gratie van my te beteren. Amen.

De selve seer kort.

O goeden Godt! om U liefde alleen ben ick bedroeft U vergramt te hebben.

*

DERDE DEEL.

Breeder uytlegginge van de dingen die aen een Christen noodig zyn.

TEN I. VAN DEN CHRISTEN NAEM.

Syt gy een Christen mensch ?

Jae, door de Gratie Godts.

Wie moet Christen genoemd worden?

Den geenem die gedoopt zynde, gelooft ende belydenisse doet van de Christelycke Weth, Religie ende Leeringe.

Welcke is de Christelycke Leeringe?

T'is die de welcke onsen Salighmaecker JESUS-CHRISTUS, heeft geleert aen syne Apostelen, ende de welcke ons leert de H. Kercke.

Wat is de H. Kercke?

T'is de vergaedinge van de Christene geloovige onder een hooft dat JESUS-CHRISTUS is: ende synen Stadt-houder op der aerden welcken is den Paus van Roomen! naer-volger van den heyligen PETRUS.

Kan dese Kercke wel dolen ofte vergaen?

Geensints; want t'is Godt die haer altydt sal bewaren ende bestieren, gelyck hy belooft heeft in syn Evangelie.

Hoe is sy eene ?

Om dat sy bestiert wort door een Opperhooft ende beleyt eene de selve Weth ende Leeringe, gelyck men seght een Ryck te zyn het welcke maer en heeft eenen Coninck ende de selve Wetten.

Is daer geene Zaligheyt buyten de H. Catholycke Apostelycke en Roomsche Kercke?

Neen, want Godt gebiedt al de gene die niet gehoorsaem en is aen de Kercke, gehouden worde als eenen Heydensche.

Wat gemeynschap der Heyligen is daer in de H. Kercke?

Dese: dat de HH. Sacramenten daer gemeyn zyn, ende dat de Misse, Gebeden en goede wercken daer voor allegaeder dienen.

Wat is Catholyck te seggen?

Het is dat geloove het welcke altyt, over al en van alle geloovige Christenen is gelooft geweest.

Wie zyn die de welcke buyten de H. Kercke zyn?

De heydenen, de joden ende ketters, de schismatiecken, en die in den Kerckelycken Ban zyn.

Welcke moet-men t'alder-sorgelyckste vluchten?

De Ketters, welke leeringe voorts-loopt als de kancker-siekte.

II.

Wat dingen syn aen een Christen noodigh?

Het Geloof, de Hope, de Liefde, goede werken doen, en sonden vluchten, ende de HH. Sacramenten wel gebruycken.

Wat is het Geloof, de Hope, ende Liefde?

Het syn Deughden ende verciersels de welcke Godt geeft aen onse Ziele: het Geloof om te gelooven, de Hope om in hem te hopen, ende de Liefde om hem te beminnen.

Kan men die wel verliesen?

Jae, Godt doodelyck vergrammende.

Verliest men het Geloof door alle soorten van sonden?

Neen: maer alleenelyck door de sonden van ongeloovigheyt, willende gelooven naer synen sin ende maniere, en volgen eenige meyninge strydende tegen H. Catholycke Kercke.

Hoe verliest-men de Hope?

Door wanhope oft door presomtie, dat is door te weynigh oft te veel betrouwen op de bermhertigheydt Godts.

Ende de Liefde, hoe wort die verloren?

Door eene Doodt sonde alleen, hoedanigh die soude mogen wesen.

Dese Deughden verloren hebbende hoe kan men die weder kryghen?

Door een waerachtigh Berouw, oft dor een goede Bichte.

III. VAN HET GELOOVE en van den CREDO.

Wat gelooft gy door het Geloove?

Alle het gene dat de H. Kercke gelooft en leert gelooven, besonderlyck de twelf Artieckelen van den CREDO, oft Symbolum der Apostelen.

Seght de twelf Artieckelen in't Latyn?

CREDO in Deum Patrem omnipotentem, etc. (siet vooren page 6.)

Seght die in't Nederduyts?

Ick geloove in Godt den Vader almachtigh, etc. (siet vooren page 6.)

Welcke syn de principaelste dingen die besloten syn in den CREDO, oft in de twelf Artieckelen des Geloofs?

Het Mysterie vande Alder heylighste Dryvuldigheyt ofte van eenen Godt in dry Persoonen, van de scheppinge des Werelts van de verlossinge der menschen: ende van de bestieringe van de H. Kercke.

Wat is te seggen CREDO oft ick geloove?

Het is te seggen: ick houde voor vast ende waerachtigh alle het gene de H. Kercke voor sulckx hout, ende dat om dieswille het Godt geseyt oft geopenbaert heeft.

En can men niet saligh worden sonder het Geloove?

Geensins, want onsen Salighmaecker heeft geseyt, dat die niet gelooft sal hebben, verdoemt sal worden.

IV. VAN DE HOPE ende den ONSEN VADER.

Wat moet men vragen ende hopen van Godt door de Deught van Hope?

Het gene dat besloten is in den Onsen Vader welcke het Gebedt des Heeren is, dat onsen Salighmaecker heeft gemaect.

Seght het in't Latyn?

Pater noster qui es in Coeli, (etc., siet page 5.)

Seght het in't Nederduyts ?

Onsen Vader die in de Hemelen zyt etc. (page 5)

Waerom wordt Godt Vader geheeten?

Om dat onse Ouders door syne hulpe ons hebben voort-gebracht naer het lichaem, ende alleen onse Zielen heeft van niet geschapen.

Waerom noch?

Om dieswille dat hy door syne gratie ons heeft aengenomen tot syne kinderen in het H. Sacrament van't Doopsel.

Waerom Godt aensprekende ende biddende, noemt gy hem meer onsen Vader, als onsen Heere?

Om indachtigh te worden dat hy ons waerachtelyck lief heeft als syne kinderen ende dat wy onsen toevlucht tot hem moeten nemen als onsen Vader.

Wat moeten wy noch indachtigh worden?

Dat hy Vader ende Schepper van alles is, ende daerom dat wy alle gaeder broeders zyn, en voor malkanderen moeten bidden.

Moeten wy oock voor de Zielen der Overledenen bidden?

Jae: om dieswille dat sy door onse gebeden ende goede werken verlost worden uyt het Vagevier, waer uyt sy andersints niet geraecken en sullen, sonder volkomentlyck voor hunne sonden voldaan te hebben.

Waerom seght gy: die in de Hemelen zyt, aengesien hy over al is?

Om dat hy in den Hemel aen de Gelucksalige thoont syne glorie, de welke wy besonderlyck versoecken moeten.

V.

Hoe veele saecken vraeght gy van Godt?

Seven: door de seven vragen die besloten zyn in den Onsen Vader.

Wat vraegt gy door de eerste, Geheylight zy uwen Naem?

Ick bidde Godt dat hy gekent, bemint, gedient, ende ge-eert soude worden door geheel de werelt.

Door de 2. ons toe-kome uw' Rycke?

Ick versoecke dat hy ons het Ryck der Hemelen soude willen geven.

Door de 3. uwen wille moet geschieden?

Ick aenroep de gratie Godts om te volbrengen syne geboden, ende te doen het gene hem aengenaem is, gelyck als doen de Engelen in de Hemel.

Door de 4. geeft ons heden ons dagelyckx broodt?

Ick vrage al het gene ons noodigh is tot het leven, soo van het Lichaem als van de Ziele.

Door de 5. vergeeft ons onse schulden gelyck wy etc.

Ick versoecke dat Godt ons soude vergeven onse sonden, gelyck wy vergeven aen de gene die tegen ons misdaen hebbe.

Door de 6. laet ons niet vallen in bekoringe.

Ick bidde dat wy noyt en souden overwonnen worden van de sonden door de bekoringe van den Duyvel, van de werelddt, oft van het vleesch.

Door de 7. maer verlost ons van den quaeden?

Ick versoecke dat wy souden verlost worden van alle quaedt, soo aengaende de Zielen, als het Lichaem.

VI.

Moet men de Heyligen bidden?

Jae: om dat sy de Vrinden Godts zynde, ons veel helpen kunnen door hunne voorspraecke, ende besonderlyck de Heylige Maghet MARIA.

Welck Gebedt is het aengenaemste aen de H. Maghet MARIA ?

Den Weest gegroet MARIA.

Seght hem in't Latyn?

Ave MARIA gratia plena, etc. (siet page 6.)

Seght hem in't nederduyts?

Weest gegroet MARIA, vol van gratie, etc. (siet hier voren page 6)

Wat doen wy den Weest gegroet lesende?

Wy groeten de Heylige Maghet MARIA gelyck den Engel Gabriël heeft gedaen, en wy seggen haeren lof gelyck Ste. ELISABETH dede. Ende daer naer wy bidden haer met de H. Kercke.

Mogen wy lesen den Onsen Vader ende Weest gegroet biddende de andere Heyligen?

Jae: om dat sy ons ende voor ons souden bidden.

Moet men oock haere Reliquien eeren?

Jae, om dat die gedient hebben tot het doen van goede wercken, ende eens wederom gevoeght sullen worden aen hunne glorieuse Ziele.

Moet men de Beelden eeren?

Jae: die de welke Godt verthoonen oft eenige Heyligen, oft heylige saecken: maer niet de Af-goden, Beelden der valsche Goden die van Godt verboden zyn.

En als wy bidden voor eenigh Beldt, spreken wy dat Beeldt aen?

Neen: want dat waer te vergeefs: maer wy bidden den Heyligen, die door het Beeldt vertoont wordt.

VII. VAN DE LIEFDE ENDE VAN DE GEBODEN.

Wat moeten wy door de Liefde beminnen?

Godt boven al, ende onsen Naesten gelyck ons selven.

Wat is Godt boven al beminnen?

't Is hem beminnen meer als onse goederen, als onse Ouders, als ons leven, en liever te sterven als hem te vergrammen.

Hoe beminnen wy onsen Naesten gelyck ons selven?

Aen hem niet meer quaet begeerende als aen ons selven, maer wenschende hem alle goet dat wy ons wenschen.

Kan men sonder de Liefde wel Saligh worden?

Geensints, want daer staet geschreven in de heylige Schrifture: die niet en bemint, blyft in de doot.

Wat gebiedt ons de Liefde?

Te onderhouden de Geboden van Godt ende van syne H. Kercke.

Seght de Geboden van Godt ?

Boven al bemint eenen Godt, etc. (siet page 7.)

Moet men de Geboden weten?

Jae: want men can die niet wel onderhouden is't dat men die niet en weet ende verstaet.

Door wat middel cannen wy de Geboden onderhouden?

Door de hulpe ende gratie die Godt ons geeft, en bereet is te geven aen alle die de selve wenschen ende vragen.

VIII.

Wat wordt ons geboden door het eerste Gebodt? Boven al bemint eenen Godt?

Te hebben ende te bewaren, het Geloof, de Hope, ende de Liefde.

Wat wordt ons verboden door het selve

Alle sonden strydende tegen dese Deughden gelyck als zyn: Ketteryen, Wanhope, Superstitie, Tooverye, Sacrilegie, ende verachtinge van de heylige dingen.

Wat verbiedt ons het tweede Gebodt, Ydelyck en sweert noch spot?

Het verbiedt ydelyck te sweiren: dat is te seggen Godt tot getuygen te roepen, 't zy hem self noemende, 't zy eenigh schepsel in syne plaetse, sonder waarheyt, sonder groote oorsaecke, ende sonder eerbiedinge.

In tegendeel, wat gebiedt het dat men doen sal?

Het gebiedt dat men de beloften gedaen aen Godt, oft aen de Heyligen, sal onderhouden is 't dat sy goet zyn.

Wat vraght Godt van ons in't derde Gebodt: Viert de HH. Daegen al-te-gaeder?

Dat wy de Sondaghen ende geboden Heylighdagen soudent vieren, ons wachtende van wercken, en hoorende eene geheele Misse op de straffe van doodelycke sonde, 't en waer dat wy wettigh beletsel hadden.

Wat gebiet het vierde Gebodt? Eert vader ende Moeder.

Onse Ouders te beminnen ende te eeren, hun gehoorsaem te wesen in het gene redelyck is, en hun te helpen in hunnen noodt: gelyck oock eerbiedinge te bethoonen aen alle andere Oversten soo Geestelycke als Wereltlycke.

Wat wordt ons verboden door het vyfde Gebodt? En slaet niemandt doot.

Aen ons selven oft aen een ander eenigh quaet te willen of te wenschen, te dooden, te quetsen, te slaen sonder wettige macht, gelyck oock alle gulsigheydt ende dronckenschap.

IX.

Wat verbiedt ons het sesde Gebodt? En doet geen Onkuysheyt.

Het verbiedt alle onkuysheyt: dat is te seggen eenigh vleeschlyck plesier te nemen met syn selven of met andere buyten Houwelyck door wercken, woorden, liedekens, door aensien, aenraeken, kussen, ende lesen van onkuysche ende onneerelycke boecken.

Wat middelen zynder om de Onkuysheyt te vluchten ende in Christelycke suyverheyt te leven?

1. Matigh zyn in eten en drincken.

2. Vluchten de occasien en quaede geselschappen.
3. Dickmaels gebruycken de HH. Sacramenten van de Bichte en Communie.
4. Indachtigh zyn de tegenwoordigheyt Godts ende der Engelen.
5. Peysen op de Doodt, Oordeel, Hemel, ende Helle.
6. Maer boven al aenroepen den bystandt van de gebenedyde Maghet MARIA, Moeder van Suyverheyt.

Wat wort verboden door het sevende Gebot? Gy en sult niet stelen.

Dat niemant onrechtveerdelyck nemen, vercrygen oft weder houden sal de goederen, schulden ofte den loon van een ander, oft hem eenige schaede aendoen sonder reden.

Wat verbiedt Godt door het achtste Gebodt? En geeft geen getuygenisse der valscheyt.

Allen het misbruyck der tonge, als is: leugentaele, valsche getuygenisse, valsche belofte, murmuringe, spottorneye, blameringe ende achterclap.

Wat verbieden de twee leste Geboden? En begheert niemants bedde genoot en niemants goet?

Sy en verbieden niet alleenelyck alle Onkuysheyt en dieverye, maer dat meer is, oock de begeerte alleen, ende allen het plaasier dat men soude hebben daer op peysende.

X.

Seght de Geboden van de H. Kercke?

De Geboden Heyligh dagen sult gy vieren etc. (siet vooren page 7.)

Als wanneer gy seght: De H. Kercke leert, oft gebiedt ons etc. Wie verstaet gy door de H. Kercke?

Ick verstaen het Opper-Hoofd ende de Oversten van de Kercke Godts.

Moet men hun gehoorsaem wesen?

Jae: want onsen Salighmaecker, heeft geseyt die U-Lieden hoort, die hoort my, ende die u versmaet, versmaet my.

Warom zyn de Feest-dagen ons Heeren ingestelt?

Om te over dencken de principaelste Mysterien van ons Geloof, ende door desen middel voort-ganck te doen in de godtvruchtigheydt.

Waerom de Feest-dagen der Heyligen?

1. Om hun te eeren ende te prysen, stierende nochtans alles tot Godts glorie.
2. Om hun te aenroepen.
3. Om hun naer te volgen.

Wanneer zyn de Kinderen gehouden tot de Heylige Communie te gaen?

Als sy gekomen zyn tot het gebruyck der reden, ende dit Mysterie genoeghsaem verstaen kunnen, gelyck gemeynelyck geschiedt in den ouderdom van Elf oft Twelf Jaeren, ende dan moeten sy wel onderwesen zyn.

Hoe moet-men Vasten?

Ten eersten: niet meer nemende als eene maelydt op jeder dagh, ende dat omtrent den middagh, oft daer naer.

2. Hem wachtende van Vleesch te eten, en ten tyde van den Vasten oock van Eyeren, als oock Vleesch dervende op de Vrydagen en Saterdagen, al is 't dat-men niet en moet Vasten.

Wie zyn gehouden te Vasten?

Alle Christenen, ten zy dat eenige wettighlyck verontschuldight waeren, gelyck als zyn: 1. Om hunne jonckheydt ofte grooten ouderdom 2. Om hunne kranckheyte ende sieckten. 3. Om hunne armoede. 4. Om eenigen behoorelycken grooten arbeydt.

XI.

Wat loon sullen sy vercrygen die de Geboden sullen onderhouden hebben?

Het eeuwich Leven dat Godt hun belooft heeft.

Wat is het eeuwich Leven?

't Is de Glorie des Hemels, een leven bevryt van alle quaet vervult met alle goet, dat eeuwichlyck sal dueren.

Wat straffe trecken sy over hun die de Geboden overtreden?

De gramschap Godts, de eeuwighe doot ende verdoemenisse, is't dat sy geene penitentie en doen.

Wat is de eeuwighe Doot?

't is eeuwichlyck verdoemt te zyn in de Helle, de welke erger is als de doot.

*

Vier schoone Vermaningen.

Overdenckt ô Sondaer! Ten eersten, de oneyndelycke Majesteyt ende macht van die gebiet den welcken Godt is, die over al is, die alles siet, die noyt iet en vergeet, die wilt dat men hem gehoorsaemt. 2. *Overdenckt* aen wie dat hy gebiedt: aen ons die al dat wy syn en goets hebben, van hem hebben, ende daerom moeten wy aen hem gehoorsaem zyn met meerdere reden als aen de menschen. 3. *Overdenckt* de schroomelycke Rechtveerdigheydt in het straffen der overtreders van de Weth, 't zy in dese wereldt door verscheyde plaegen, 't zy in de andere door de pynen van de Helle. 4. *Overdenckt* hoe groot dat is den loon in den Hemel, belooft aen die de welke de Geboden onderhouden in dit leven.

*

XII VAN DE SONDEN

Wat quaet moeten wy vluchten?

De Sonden.

Wat is de Sonde?

Al het gene dat gedaen, gesproken, ofte begeert wordt tegen de Weth ende den wille Godts.

Hoe veele soorten van sonden zynder?

Twee: de Erf-sonde ende dadelycke sonde.

Wat is de Erf-sonde?

't Is de sonde de welke wy met ons ter werelddt brengen, ter oorsaecke van de sonde van Adam.

Wat is dadelycke sonden?

't Is die sonde de welke wy selver bedryven, hebbende het gebruyck van de reden.

Hoe veele soorten van dadelycke sondern zynder?

Twee: doodelycke ende dagelycksche.

Wat quaet veroorsaect ons de doodelycke sonden?

Sy maect ons vyanden van Godt, ons beroovende van de gratie ende glorie, ende sy maect ons kinderen van den duyvel ende erfgenaemen van de Helle.

Warom noemt gy die doodelyck?

Om dieswille dat sy van ons wegh-nemt de gratie Godts, de welke het Geestelyck leven is van onse Ziele.

Wat is de dagelycksche sonden?

't Is een misdæet dat Kleynder is, ende ons niet en berooft van de gratie Godts, noch en verdient de pynen van de Helle, maer wel die van het Vagevier, oft andere tydelycke straffen.

Hoe kan men kennen oft de sonde doodelyck is, oft dagelycksche?

Om doodelyck te zyn, de sonde moet gemeynelyck wesen in eene saecke van groote gewichte ende genoeghsaem om de vrindtschap Godts te breken, ende sy moet gedaen zyn met volle oordeel ende consenteringe van den wille.

XIII.

Hoeveel hoofd-sonden zynder, oorsprongen van alle andere sonden?

Zeven, te weten: Hooveerdig, Gierigheydt, Onkuysheydt, Nydigheydt, Gulsigheydt, Gramschap, Traegheydt.

Segt de Sonden tegen den H. Geest?

Wanhopen van syne Saligheydt: betrouwen Saligh te worden sonder goede wercken, bestryden de

wel-bekende waerheydt, bestryden de geestelycke Goederen van een ander, hertneckigh zyn in de sonden, willen sterven sonder berouw oft penitentie.

Welcke zyn de sonden die vraecke roepen in den Hemel?

Vrywilligen Doodt-slagh, Onkuysheyt tegen nature, verdrucken der Armen, Weduwen, ende Weesen, achter houden den loon der Wercklieden.

Op hoe veel manieren zyn wy oorsaecke van de sonden van andere, soo dat die aen ons op-geleyt worden?

Op negen manieren 1. Gebieden te doen het gene sonden is. 2. Het selve aen-radende. 3. Daer toe aen-wackerende. 4. Daer in consenterende. 5. Daer toe helpende oft dat beschermende. 6. Dat prysende. 7. Daer van mede deelende, gelyck als in de dieverye. 8. Dat niet belettende als men daer toe is gehouden. 9. Het selve niet over-draegende aen die de welcke het souden beletten.

Hoe worden ons de sonden vergeven?

De Erf-sonde is wegh genomen door het Doopsel, de doodelycke sonde wort vergeven door het H. Sacrament der Penitencie ofte Bichte, de dagelycksche door eenige H. Sacramenten oft goede Wercken, midt dat sy met Berouw gedaen worden.

Hoe veel soorten van Berouw zynder?

Twee: het volmaeckt, ende het onvolmaeckt Berouw.

Wat is het onvolmaeckt Berouw.

Het is eene droefheydt over de sonden, comende uyt vreesse van gestraft te worden, als uyt diergelycke oorsaeken.

Wat is het volmaeckt Berouw?

Het waerachtigh ende volmaeckt Berouw is een droefheydt over de sonden komende uyt de liefde Godts, ende om dat de sonden mishagen aen de oneyndelycke Goetheydt de welcke wy boven al be-minnen.

XIV. VAN DE HH. SACRAMENTEN.

Hoeveel HH. Sacramenten zynder in de H. Kercke?

Seven: Het Doopsel, het Vormsel, het H. Sacrament des Autaers, de Bichte, het H. Olyssel, het Priesterschap, het Houwelyck.

Waerom heeft onsen Salighmaker dese HH. Sacramenten ingestelt?

Om ons toe te voegen de verdiensten van syn Lyden ende door dese toe-voeginge onse sonden uyt te wasschen, ende ons syne gratie te geven.

HET DOOPSEL.

Wat doet ons het H. Sacrament van't Doopsel?

Het wascht af de Erf-sonde, het maect ons Christenen ende Kinderen van Godt, door de gratie de welcke het ons geeft.

Wie magh Doopen?

Gemeynelyck den Priester, maer in den noodt een jegelyck die de maniere weet.

Wat moet men doen om te Doopen in tydt van noode?

Men moet water over het kint gieten, seggende: Ick Doope u in den Naem, des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geest. Amen.

HET VORMSEL

Waer toe dient het H. Sacrament van't Vormsel?

Het geeft ons gratie ende sterckte om wel te bewaren ende kloeckelyck te beleyden het Catholyck Geloove.

In wat ouderdom moet-men van den Bisschop gevormt worden?

Gemeynelyck als men is gekomen tot de Jaeren van verstant; jae oock in allen ouderdom, nochtans maer eens, als men te voren noyt en is gevormt geweest.

DE PENITENTIE OFTE BIECHTE.

XV.

Wat goet verkrygen wy door het Heyligh Sacrament van de Bichte oft Penitentie?

Wy verkrygen de vergiffenisse van de sonden die wy doen naer het Doopsel.

Alle die de welcke hun Bichten, verkrygen sy vergiffenisse van hunne sonden ?

Neen: maer die alleenelyck de welcke hun bichten gelyck als't behoort: want hoedanigh de Bichte is, soo danigh is de Absolutie.

Wat dingen zyn daer noodigh om hem wel te Bichten?

Ten eersten: syn Conscience ondersoecken ende berouw hebben over syne sonde met een voorne-
men van sijn te beteren.

Ten tweeden: aen den Priester de sonden Bichten, ten minsten alle doodelycke.

Ten derden: ontfangen de Absolutie van den Priester die de macht heeft om die te geven.

Ten vierden: de op-geleyde Penitentie volbrengnen.

Wie zyn die de welcke hun qualyck Bichten soo dat de Absolutie hun niet en helpt?

Ten eersten: die de welcke vrywillighlyck eenige doodelycke sonden verswygen 't zy door schaemte,
door vreesse oft andersints.

Ten tweeden: die de welcke geen berouw en hebben over hunne sonden.

Ten derden: die de welcke geen begeerten en hebben van hun te beteren, ende Penitentie te doen.

Ten vierden: de welcke hun bichten aen sulcken die gene macht en hebben van hun de Absolutie te
geven.

Waer 't saken dat-men in de Bichte eenige doodelycke sonden vergeten hadde?

Is het saecken dat dese vergetentheydt geschiet dat-men niet ondersocht en heeft syne Conscientie,
de Absolutie en is van geender weerde.

Wat remedie isser als de Absolutie van geender weerde en is geweest?

Men moet de selve sonden noch eens en beter Bichten, ende t'samen die de welcke daer naer geschiet zyn, als oock de quaede bichte die men van te voren gedaen heeft.

XVI.

En als de Absolutie goet is, is het dan al vergeven?

Jae, wel aengaende de schuldt ende het misdaet, ende oock de eeuwige verdoemenisse, maer niet aengaende de tydelycke straffe: daerom resteert daer gemynelyck eenige penitentie te doen ende te voldoen voor alle de vergeven sonden.

Waer ende op wat maniere kan men voor die voldoen?

In dese werelddt door Vasten, Aelmoessen, Gebeden, oft in de andere door't verdraven van de pynen des Vageviers.

Isser geenen anderen middel om te voldoen voor onse sonden?

Jae, daer is noch eenen anderen seer saligen middel, door de Aflaeten.

Wat verstaet gy door de Aflaeten?

't is als de straffe die wy souden moeten lyden voor onse sonden, betaelt wordt uyt den schat van de H. Kercke den welcken bestaet uyt de verdiensten ende voldoeninge van Onsen Salighmaecker JESUS-CHRISTUS, ende van de Heyligen.

Warom seght gy, en van de Heyligen, heeft onsen Salighmaecker alleen niet genoeg voldaan, voor ons alleen?

Jae, van synen kant: maer op dat syne verdiensten ons souden toe-geeygent, worden, soo wilt hy dat wy oock jet van onsen kant doen sullen ende hier in kunnen wy geholpen worden ende van de Heyligen, en van malkanderen.

Wat moet-doen om de Aflaten te verdienen?

Men moet zyn in staet van gratie, ende volbrengen het gene de H. Kercke gebiet om die te verdienen.

HET H. SACRAMENT DES AUTAERS EN DE COMMUNIE.

XVII.

Tot wat eynde heeft onsen Saligmaecker ingestelt het Alder-heylichste Sacrament des Autaers?

Om te weten het Sacrificie van de Nieuwe Weth, tot gedachtenisse van syn Lyden, de welcke gehouden wort in de Misse, ende om te zyn spyse ende van voetsel van onse Ziele.

Hoe doet men het Sacrificie van de Misse?

Consacrerende, ende aen Godt onsienelyck opofferende het selve Lichaem ende Bloedt van JESUS-CHRISTUS, het welck sienelyck voor ons is op geoffert aen 't Cruys.

Op wat maniere is dit H. Sacrament het Voetsel van onse Ziele?

Voor soo veel als, gelycker-wys het Lichaemelyck Broodt onderhoudt het leven van onse Lichaem, soo oock dit Broodt onderhoudt het leven van onse Zielen.

Wat is dat te seggen: het onderhoudt het leven van onse Ziele?

Dat is te seggen: het vereenicht die met Godt, het bewaert en versterckt die in de gratie, ende wederhout die van de sonde.

Maer waer het saecken dat-men onweerdighlyck ginck tot de H. Communie in den staet van doodelycke sonden.

Wy souden die ontfangen tot onse verdoemenisse, gelyck als Judas dede, ende daerom moet-men sich van te voren bichten.

Wat gelooft gy van dit H. Sacrament?

Ick geloove vastelyck dat naer de Consecratie gedaen door den Priester, onsen Saligh-maecker JESUS-CHRISTUS met Ziel ende Lichaem waerachtighlyck tegenwoordigh is, soo in de Hostie als in den Kelck.

Is't niet het selve naer de Consecratie, het welcke was van te voren?

Geensints: want de substancie van het Broodt ende van den Wyn, is door de Consecratie miraculeuselyck verandert in het weerdigh Lichaem ende dierbaer Bloedt van JESUS-CHRISTUS.

En wat is het dan dat wy sien ende dat daer blyft?

't Is het selve couleur van het Broodt ende van den Wyn dat was van te vooren, ende de selve andere gedaenten, onder de welcke is verborgen het Lichaem van JESUS-CHRISTUS in de plaetse van de substancie van Broodt ende Wyn.

Hoe kan het geschieden dat het geheel Lichaem van eenen Mensch soude zyn op soo veel verscheyde plaetsen, ende in soo clyne Hostien?

Het geschiet op de maniere van eenen Geest, gelyck als onse Ziele geheel is in ieder deel van ons Lichaem.

Hoe weten wy dit Mysterie?

Hier uyt dat JESUS-CHRISTUS consacrerende geseyt heeft: Dit is myn Lichaem: dit is myn Bloedt: ende aen de Priesters geboden het selve oock te doen.

Als men de H. Hostie brecht, blyft onsen Salighmaecker dan geheel onder ieder deel van de selve?

Jae: want men breckt alleenelyck de gedaenten, maer het Lichaem van onsen Salighmaecker zynde nu glorieus en kan niet lyden oft gebroken worden.

Hoe kan dat geschieden?

Godt die is Almachtigh, hy kan het doen, hy wilt het doen, hy heeft het geseydt: soo dan men moet het gelooven.

HET H. OLYSSEL.

XVIII.

Waerom is't dat-men het H. Olyssel geeft aen de siecken?

Om hun te suyveren van de sonden die overgebleven zyn, ende om hun sterckte te geven tegen de sieckte, en de bekoringe van den Duyvel, als oock op dat sy de gesontheit souden weder-crygen, is 't dat het Godt oordeelt hun profytigh te wesen.

Moet men tot het uytterste wachten, oft tot dat den Siecken syn verstant verloren heeft?

Neen: maer men moet het hem in tyds geven, als men siet dat daer peryckel is van de doot.

HET PRIESTERSCHAP

Wat is het dat de Priesters ontfangen door het H. Sacrament van 't Priesterschap?

Sy ontfangen van Godt de macht om te consacreren het Lichaem van JESUS-CHRISTUS, Misse lesende voor de levende ende doode.

Wat ontfangen sy daer-en-boven?

De macht van de sonden te ontbinden in de Bicht, ende aen het volck uyt te deylen de andere HH. Sacramenten: daerom men moet hun eeren als de Stadt-houders Godts ende Dienaers van de H. Kercke, al is't dat sommige qualyck leven.

HET HOUWELYCK

Waerom heeft onsen Salighmaecker het Houwelyck verheven tot een Heyligh Sacrament?

Om syne gratie te geven aen den Man ende Vrouwe, op dat sy souden Christelyck te samen leven ende hunne kinderen op brengen in de vreesse Godts.

Hoe moet-men het H. Sacrament des Houwelycks ontfangen?

Met eene goede meyninge in de tegenwoordigheydt van synen Pastoor ende van twee oft dry getuygen, naer dat men syne sonden gebicht heeft en de H. Communie ontfangen.

Waer-het saecken dat men het ontfangde in den staet van doodelycke sonden?

Verre van daer dat-men eenige gratie van Godt soude vercrygen, men soude selver doen een nieuw doodelycke sonde, gelyck als oock onweerdelyck ontfangende eenigh ander H. Sacrament.

XIX. VAN DE DEUGHDEN.

Zyn de HH. Sacramenten alleenelyck in gestelt om vergiffenisse der sonden door Godts gratie te verkrygen?

Sy zyn oock in-gestelt om de Deughden te bekomen: ende om te doen goede Wercken.

Wat is eene Ziele sonder Deughden?

T'is gelyck een Doodt Lichaem sonder schoonheyte ende sonder kracht.

Welcke zyn de Goddelycke Deughden?

Geloof, Hope ende Liefde.

Welcke zyn de Cardinael, oft Hooft-deughden ?

Voorsichtigheydt, Rechtveerdigheydt, Sterckheyte, ende Mattigheyte.

Welcke zyn de gaven van den H. Geest?

Dese seven: Wysheyte, Verstant, Raedt, Sterckheyte, Wetenschap, Godtvruchtigheydt, ende de Vreese des Heeren.

Welcke zyn de Vruchten van den H. Geest?

Dese twelf: Liefde, Blydtschap, Vrede, Verduldigheydt, Goedertierentheydt, Goetheydt, Getrouwigheydt, Seeghbaerheydt, Eerbaerheydt, ende Reynigheydt.

Welcke zyn de Deughden strydende tegen de seven Hooft sonden?

Ootmoedigheydt strydende tegen de Hooveerdigheydt, Mildtheydt tegen de Gierigheydt, Suyverheydt tegen de Onkuysheydt, Liefde tegen de Nydigheydt, Matigheydt tegen de Gulsigheydt, Verduldigheydt tegen de Gramschap, Geestelycke Neerstigheydt tegen de Traegheydt.

Welcke zyn de Evangelische Raden?

Dese dry: Gewillige Armoede, eeuwige Suyverheydt, volcomen Gehoorsaemheydt.

XX.

Seght de acht Saligheden?

1. Saligh zyn die arm van geest zyn, want het Ryck der Hemelen behoort hun toe.
2. Saligh zyn de Sachtmoedige, want sy sullen de aerde besitten.
3. Saligh zyn zy die droevigh zyn, want sy sullen vertroost worden.
4. Saligh zyn die honger ende dorst hebben naer de Rechtveerdigheydt, want sy sullen versaedt worden.
5. Saligh zyn de Bermhertige, want sy sullen bermhertigheydt verwerven.
6. Saligh zyn sy die suyver van herte zyn want sy sullen Godt sien.
7. Saligh zyn de Vreed'samige, want sy sullen Kinderen Godts genoemt worden.
8. Saligh zyn zy die vervolginge lyden om de Rechtveerdigheydt want het Ryck der Hemelen behoort hun toe.

Welcke zyn de Lichaemelycke Wercken der Bermhertigheyte?

Dese seven: 1. De hongerige spysen. 2. De dorstige laven. 3. De naeckte kleeden. 4. De vremdelingen herbergen. 5. De siecken besoecken. 6. De gevangenen verlossen. 7. De doode begraven.

Welcke zyn de Geestelycke Wercken der Bermhertigheyt?

Dese seven: 1. De Sondaers straffen. 2. De onwetende leeren. 3. Voor de Saligheydt syns Naestens bidden. 4. De twyffelachtige goeden raedt geven. 5. De bedroefde vertroosten. 6. Het onrecht verduldighlyck verdragen. 7. Dat tegen ons misdaen is vergeven.

Welck zyn de wercken van Voldoeninge voor de sonden?

Het Vasten, de Almoessen, ende het Gebedt.

Welcke zyn de Vyanden van den mensch die hem verwecken tot de sonde?

Den Duyvel, de Weireldt, ende het Vleesch.

Door welcke sinnen verwecken zy?

Door alle vyf de sinnen der nature, de welcke zyn: het gesichte, het gehoor, den reuck, den smaeck, ende het gevoelen.

Wat is't dat ons verweckt tot de Deught ende wederhoudt van de sonde?

De vier Uystersten van den mensch, de welcke zyn: de Doodt, het Oordeel, de Helle, ende den Hemel.

ACTEN VAN GELOOF, HOPE ENDE LIEFDE.

Tot Oeffeninge van de welcke, op dat alle Christenen naer de grootheydt hunner plicht van tydt tot tydt beter voldoen mogen, dient al voren bemerckt:

Ten eersten Dat wy alle het gene ons de Heylige Kercke voorhoudt moeten gelooven, om dat Godt, die als d'opperste Waerheydt, en d'oneyndelycke Wysheydt noch liegen noch faelen en kan, het selve heeft veropenbaert.

2. Dat onse Hope moet wesen, oft steunen op de beloften van onsen getrouwen Godt ende op syne bermhertige Liefde tot den mensch gevestigh in JESUS verdiensten ende doodt.

3. Dat men Godt moet beminnen, om dat hy als het opperste ende oneyndelyck goet alle liefde weerdigh is, t'is te seggen dat-men Godt meer beminnen om Godt dan om syne gaven oft om syne goedtheydt t'onsen opsichte.

OEFFENINGE VAN GELOOF.

1. Ick geloove dat'er is eenen Godt, en dry Goddelycke Personen, den Vader, den Sone, ende den H. Gheest.
2. Ick Geloove dat Godt het quaet straft ende het goet loont.
3. Ick Geloove dat den tweeden Persoon der Alder-heylighste Dryvuldigheydt, te weten Godt den Sone, is mensch geworden ende gestorven voor de Saligheyt van alle menschen.
4. Ick Geloove alle het gene ons de H. Kercke voor-houdt om te geloovens om dat Godt, die d'opperste en d'eeuwige Waerheyt is, het selve heeft geseyt ende veropenbaert.

OEFFENINGE VAN HOPE.

Mynen Godt, op de getrouwigheydt uwer beloften, ende van uwe oneyndelycke bermhertigheyt hope ende betrouwe ick vastelyck hier gratie te krygen tot het onderhouden uwer Geboden, ende in alle eeuwigheydt, het geluck van u t'aenschouwen in den Hemel.

OEFFENINGE DER LIEFDE.

Heere! ick bemine u boven al, en uyt gantscher herten, om dat gy het opperste goedt ende alle liefde weerdigh zyt.

OEFFENINGE VAN BEROUW.

Mynen goeden Godt, ick ben uytter herten droef dat ick u door myne sonden hebbe vergramt ende dat uyt een suyver Liefde tot u jae, lieven Vader, ick versaecke myne sonden met een vast voorneemen van die niet meer te doen, en my te beteren.

*

MEN SAL HET GELOOVE OEFFENEN.

Ten 1. Soo dickwils men moet, oft wilt bidden, salmen vernieuwen het Geloove der Goddelycke Tegenwoordigheydt, de welcke men geduerende het Gebedt, jae oock buyten het selve, sal trachten indachtigh te wesen.

Ten 2. bekoort wordende tegen eenigh Pointt des Geloofs, sal-men eenen Act van 't selve trachten te verwecken: Dat het waer by exempel tegen het Alder-heylighste Sacrament des Autaers, men sal inwendigh seggen:

Neen, Heere JESUS gy zyt daer tegenwoordigh met u Vleesch en Bloet, met u Godtheydt en

Menschheydt: 't en kan niet anders wesen, aengesien gy het soo door het Heyligh Evangelie aen uwe Heylige Kercke hebt veropenbaert.

3. Te Bichte gaende sal men gelooven dat door de kracht der H. Absolutie vergiffenisse bekomen wordt van alle gedaene sonden, mits behoorelyck berouw, en vast propoost van beternisse.

4. Ter H. Communie gaende sal men syn Geloove op wecken van de tegenwoordigheyt JESU-CHRISTI in dit Sacrament van Liefde.

DE HOPE SAL MEN VERWECKEN.

Ten 1. Gequollen wordende tot wanhope, door het overdencken der onneyndelycke verdiensten van JESUS.

2. Bekoort wordende tot valsch betrouwen op syn eygen verdiensten, sal-men seggen alles te verwachten door die van JESUS.

3. In lyden sal-men sich vercloecken door het aensien des eeuwigen loon, etc.

DE LIEFDE SALMEN TRACHTTE TE OEFFENE.

Ten 1. bekoort wordende tot quaet met kloeckelyck te stryden ende gevallen zynde in sonden, met haestelyck door een volmaect berouw sich tot Godt te keeren.

2. Met alle wercken meer en meer te doen om Godts liefde, en noyt slapen te gaen, sonder een volmaect Berouw te hebben verweckt.

ACTE VAN LIEFDE TOT DEN EVEN MENSCH.

Mynen Godt! om uwe suyvere Liefde beminne ick alle menschen soodanigh, dat ick hun soo veel tydelyck ende geestelyck geluck toe wensche als aen my selven.

Bemerkt: de liefde Godts niet en kan bestaen sonder de liefde des even Mensch, soo moet men sonder sich te streelen wel letten; of men ten opsichte van ander in woorden, wercken, gedachten en wenschen sich draeght, als-men ons redelyck soude wenschen te geschieden. De Ouders moeten bysonderlyck dese liefde bethoonen met te sorgen dat hunne kinderen soo danigh ondericht zyn, dat bequaem mogen wesen tot 't oeffenen der dry Goddelycke Deughden, soo haest sy 't gebruyck des verstants sullen hebben bekomen.

Men sal oock uyt liefde de sieken helpen in 't oeffenen der Goddelycke Deughden alsoo d'oeffeninge der selve bysonderlyck moet betracht worden in 't peryckel des doodts.

S'MORGENS EN AVONTS-GEBEDEN.

Mynen Godt ick bedancke u van alle uwe weldaeden, ende ick offere u in vereeninge van JESUS verdiensten alle myne woorden, wercken, gedachten, lyden, en rusten u biddende in de cracht des H. Geest, my en alle mensche te beware van sonde.

Wilt doch onse Voorspraeckersse wesen, onbevleekte Maghet MARIA, ons vercrygende een levende Geloof, een vaste hope en een eeuwich durende Liefde tot Godt, onsen oorspronck en ons leste eynde.

Jont ons oock uwe voorbiddinge ô H. Joseph op dat wy suyverlyck en naer Godts Wetten mogen leven, ende op dat alle Ouders en Oversten mogen volbrengen hunne plicht in 't besorgen van de Saligheydt der Zielen die aen hun toe bevolen zyn.

Heere wilt alle sondaers tot u roepen, alle goede in uwe liefde doen volherden en alle Geloovige Zielen de eeuwige ruste geven.

*

* *

LITANIE

VAN DE H. MAGHET ENDE MOEDER GODTS MARIA

Onder uwe bescherminge nemen wy onsen toevlucht Heylige Moeder Godts: en wilt onse Gebeden niet versmaeden in onsen noodt, maer verlost ons altydt van alle peryckelen, eerweerdige ende gebenedyde Moeder.

Heere ontfermt u onser.

Christe ontfermt u onser.

Heere ontfermt u onser.

Christe hoort ons.

Christe verhoort ons.

Godt Hemelschen Vader, ontfermt u onser.

Godt Sone verlosser der werelt, ontfermt u onser.

Heylige Dryvuldigheydt eenen Godt, ontfermt u onser.

Heylige MARIA, bidt voor ons.

Heylige Moeder Godts, bidt voor ons.

Heylige Maghet der Maeghden, bidt voor ons.

Moeder CHRISTI, bidt voor ons.

Moeder der Goddelycke gratien,
 Suyverste Moeder,
 Reynste Moeder,
 Onbevleekte Moeder,
 Onbesmette Moeder,
 Lieffelycke Moeder,
 Wonderlycke Moeder,
 Moeder des Scheppers,
 Moeder des Salighmaeckers,
 Alder wyste Maghet,
 Eerweerdige Maghet,
 Maghet weert om prysen,
 Machtige Maghet
 Getrouve Maghet,
 Spiegel der Rechtveerdigheyt,
 Stoel der Wysheyt,
 Oorsaecke onser blydtschap,
 Geestelycke Vat,
 Eerweerdigh Vat,
 Excellent Vat der devotien,
 Geestelycke Roose,
 Toren van David,
 Toren van Yvoor,
 Huys van Gout,
 Arcke des verbonts,
 Deure des Hemels,
 Morgen Sterre,
 Saligheyt der Krancken,
 Toevlucht der Sondaeren,
 vertroostersse der Bedruckte,
 Hulpe der Christenen,
 Coninginne der Engelen,
 Coninginne der Patriarchen,
 Coninginne der Propheten,
 Coninginne der Apostelen,
 Coninginne der Martelaren,
 Coninginne der Confessoren,
 Coninginne der Maghden,
 Coninginne van alle Heyligen,

} bidt voor ons

Lam Godts, die af-neemt de sonden der wereld,
 Verhoort ons Heere.
 Lam Godts, die af-nemt de sonden der wereld,
 Verhoort ons Heere.
 Lam Godts, die af-neemt de sonden der wereld,
 Ontfermt u onser.

V: Bidt voor ons Heylige Moeder Godts.

A: Op dat wy weerdigh worden der beloften CHRISTI.

GEBEDT.

Gratiam tuam.

Wy bidden u Heere, stort in onse herten uw gratie, op dat wy die door de Boodschap des Engels de Mensch wordinghe uwes Soons bekent hebben, door syne Passie ende Cruys tot de glorie der Verrysenisse mogen gebrocht worden.

*

Den Confiteor ende maniere om de Misse te dienen ende den Priester te antwoorden, naer den nieuwen Roomschen Missael.

Priester: In Nomine Patris, & Filli, & Spiritus Sancti Amen. Introibo ad Altare Dei.

Dienaer : Ad Deum qui laetificat juventutem meam.

P. Judica me Deus, & discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo & doloso erue me.

D. Quia tu es, Deus, fortitudo mea: quare me repulisti, & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus.

P. Emite lucem tuam & veritatem tuam: ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montem sanctum tuum, & in Tabernacula tua.

D. Et introibo ad Altare Dei: ad Deum qui laetificat juventutem meam.

P. Confitebor tibi in citara, Deus, Deus meus, quare tristis es anima mea, & quare conturbas me.

D. Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus.

P. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto.

D. Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in saecula saeculorum. Amen.

P. Introibo ad altare Dei.

D. Ad Deum qui laetificat juventutem meam.

P. Adjutorium nostrum in nomine Domini.

D. Qui fecit caelum et terram.

P. Confiteor Deo omnipotenti, beatae Mariae, etc. ideo precor, etc.

D. Misereatur tui omnipotens Deus, & dimissis omnibus peccatis tui, perducatur te ad vitam aeternam.

P. Amen.

D. Confiteor Deo omnipotenti, beatae MARIAE semper Virgini, beato Michaeli Archangelo, beato Joanni Baptistae, sanctis Apostolis Petro et Paulo, omnibus Sanctis, et tibi pater quia peccavi nimis cogitatione, verbo & opere mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa: Ideo precor beatam MARIAM semper Virginem, beatum Michaellem Archangelum, beatum Joannem Baptistam, sanctos Apostolos Petrum et Paulum, omnes Sanctos, & te Pater, orare pro me ad Dominum Deum Nostrum.

P. Misereatur vestri omnipotens etc.

D. Amen.

P. Deus, tu conversus vivificabis nos.

D. Et plebs tua laetabitur in te.

P. Ostende nobis Domine, misericordiam tuam.
 D. Et salutare tuam da nobis.
 P. Domine, exaudi orationem meam.
 D. Et clamor meus ad te veniat.
 P. Dominus vobiscum.
 D. Et cum spiritu tuo.
 P. Kyrie eleyson. D. Kyrie eleison.
 P. Kyrie eleyson. D. Christe eleison.
 P. Christe eleyson. D. Christe eleison.
 P. Kyrie eleyson. D. Kyrie eleison.
 P. Kyrie eleison.
 P. Dominus Vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Per omnia saecula saeculorum. D. Amen.

Naer den Epistel moet men antwoorden:

D. Deo gratias.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Sequentia sancti Evangelii secundum Mathaeum, Joannem, etc.
 D. Gloria tibi Domine.

Naer d'Evangelii moet men antwoorden:

D. Laus tibi, Christe.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.

Naer Orate Fratres sal men seggen :

D. Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis, ad laudem & gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, totiusque Ecclesiae suae sanctae.
 P. Per omnia saecula saeculorum. D. Amen.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Sursum corda. D. Habemus ad Dominum.
 P. Gratias agamus Domino Deo nostro.
 D. Dignum et justum est.
 P. Per omnia saecula saeculorum. D. Amen.
 p. Et ne nos inducas in tentationem.
 D. Sed libera nos a malo.
 P. Per omnia saecula saeculorum. D. Amen.
 P. Pax Domini sit semper vobiscum.
 D. Et cum spiritu tuo.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Per omnia saecula saeculorum. D. Amen.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Ite Missa est (oft) Benedicamus Domino.
 D. Deo gratias.
 P. Benedicat vos omnipotens Deus Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus.
 D. Amen.
 P. Dominus vobiscum. D. Et cum spiritu tuo.
 P. Initium sancti Evangelii secundum Joannem.
 D. Gloria tibi, Domine.

Naer d'Evangelie moet-men seggen :

D. Deo Gratias.

Oremus pro fidelibus Defunctis.

Priester: De profundis clamavi ad te, Domine: Domine exaudi vocem meam

Dienaer: Fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis, meae.

P. Si iniquitates observaveris, Domine, Domine qui sustinebit.

D. Qui apud te propitio est & propter legem tuam sustinui te, Domine.

P. Sustinuit anima mea in verbo eius, speravit anima mea in Domino.

D. A custodia matutina usque ad noctem, speret Israël in Domino.

P. Quia apud Dominum misericordiam, & copiosa apud eum redemption.

D. Et ipse redimet Israël ex omnibus iniquitatibus ejus.

P. Requiem aeternam dona es Domine.

D. Et lux perpetua luceat eis.

P. Kyrie eleison, etc. Pater noster, etc.

P. Et ne nos inducas in tentationem.

D. Sed libera nos a malo.

P. A porta inferi.

D. Erue domine animas eorum.

P. Credo videre bona Domini.

D. In terra viventium.

P. Domini exaudi orationem meam.

D. Et clamor meus ad te veniat.

P. Dominus vobiscum.

D. Et cum spiritu tuo.

P. Per omnia saecula saeculorum.   D. Amen.

P. Requiescant in pace.   D. Amen.

APPROBATIE.

Desen KLEYNEN CATHOLYCKEN CATECHISMUS, aldus verdeylt en op-gesteld dunckt my bequamer te zyn, als de andere die tot noch toe zyn gedruckt geweest. Gegeven tot S. Omer den 3. Januarii 1620.

PAULUS Bisschop van S. Omer,
P. LUCAS Vicarius Generalis

Censuram hanc sequitur.

THEODORUS PLICETTE

S. Nicolai Parochus Montibus, Librorum Censor.